

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО; КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

Бабенко А.М.,

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінально-правових
дисциплін інституту права та безпеки
Одеського державного університету внутрішніх справ*

Підгородинський В.М.,

*доктор юридичних наук, доцент, проректор
Одеського державного університету внутрішніх справ*

Позігун І.О.,

*доктор філософії,
старший науковий співробітник відділу аспірантури (адюнктури) і докторантури
Одеського державного університету внутрішніх справ*

УДК 343.32+343.33

DOI 10.32782/2663-5666.2024.4.11

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСІБ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Вступ. З метою розробки ефективних та дієвих заходів запобігання злочинності необхідним є, серед іншого, визначення особи злочинця. Даний спектр інформації важливий в частині створення рекомендацій та методик протидії й запобігання як на явище злочинності в цілому, так і щодо окремих її видів, в тому числі, й посягань проти основ національної безпеки України. Всі кримінально протиправні діяння вчиняються людиною як соціальним суб'єктом. Вивчення особи злочинця дозволяє встановити, за яких обставин у неї формуються негативні соціальні властивості, які фактори спонукають її до протиправної поведінки. Окрім того, дослідження даної категорії надає можливість узагальнити причини та характер індивідуальної злочинної поведінки. Відомо, що з початку повномасштабного вторгнення на територію нашої держави, кількість кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки різко та значно збільшилася, що лише утворює дане питання як актуальне в теоретичних пошуках.

Стан наукового дослідження. У дослідженні особливостей особи злочинця важливий внесок зробили вчені, такі як: В. Батиргарєєва, І. Богатирьов, В. Голіна, Б. Головкін, І. Даньшин, О. Джужа, А. Закалюк, А. Зелінський, О. Костенко, О. Кулик, О. Литвак, О. Литвинов, А. Музика, В. Шакур та ін. Однак на сьогодніш-

ній день питання особи злочинця у сфері національної безпеки не становило предмет окремого наукового дослідження, що підтверджує актуальність розробки вказаної проблематики.

Метою даної статті є проведення аналізу кримінологічної характеристики особи, яка вчиняє кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України.

Виклад основного матеріалу. Визначення особливостей особи злочинця є одним із основних напрямків запобігання злочинності, що обумовлено необхідністю отримання рекомендацій в частині ефективного управління процесом переорієнтації людини, відшукування методик та ефективних заходів запобігання кримінальним правопорушенням, в тому числі, у сфері основ національної безпеки України.

З точки зору І.М. Даньшина, особа злочинця представляє собою «сукупність істотних і стійких соціальних рис і ознак, соціально значущих біопсихологічних особливостей індивіда, які об'єктивно реалізуючись у конкретному вчиненому злочині, надають вчиненому діянню характеру суспільної небезпечності, а винний у цьому особі – ознак суспільної небезпечності, у зв'язку із чим вона і притягається до відповідальності, передбаченої кримінальним законом» [1, с. 65].

Згідно підходу О.М. Джужі особу злочинця слід вивчати на наступних трьох рівнях: оди-

ничному (коли визначаються риси певного злочинця), груповому (для характеристики злочинців у певній підсистемі злочинів, на загальному рівні [2, с. 20].

У свою чергу, С.Ф. Денисов схиляється до того, що «сукупність суттєвих та усталених соціальних властивостей та ознак і соціально значущих біопсихічних особливостей індивіда, які, об'єктивно реалізуючись у конкретному злочині, надають вчиненому діянню характер суспільної небезпеки, а винному – властивість суспільної небезпечності, у зв'язку з чим особа притягається до кримінальної відповідальності – і представляє собою особу злочинця» [3, с. 157].

А.А. Вознюк та В.С. Щирська звертають увагу на те, що «у межах кримінології під час дослідження особи злочинця необхідно з'ясувати ті відомості, які необхідні для організації ефективного запобігання злочинам, зокрема про стать, вік, громадянство, національність, освіту, судимість, співучасть у злочині тощо» [4, с. 69].

Досить поширеним є підхід, на основі якого загальноприйнято, що особа злочинця розглядається як сукупність соціально значущих ознак, зв'язків і відносин, які характеризують людину, винну в порушенні норм кримінального права [5, с. 43].

Повномасштабне вторгнення до нашої країни спровокувало різке збільшення кількості вчинюваних кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України. З цього приводу доречним є зауваження В.С. Батиргареева щодо того, що «із декларативного положення про захист засад основ національної безпеки сьогодні це завдання перетворилося на життєво важливу потребу всіх і кожного, хто проживає в Україні. В історії України як єдиної неподільної держави ніколи не фіксувалося стільки посягань на її територіальну цілісність і недоторканність, як із початком військового протистояння на сході» [6, с. 153].

Повністю погоджуємося з позицією того, що «аналіз характерних рис певного виду злочинності, які розкривають її соціально-кримінальний, системний та статистичний зміст, дозволяють виділити подальші напрямки пошукової роботи, які сприяють об'єктивному дослідженню детермінаційного комплексу та особливостей осіб, що вчиняють ці злочини» [7, с. 192].

Таким чином, для проведення дослідження кримінологічної характеристики особи, яка

вчиняє кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України, варто звернутися до офіційних джерел емпіричної інформації [8; 9].

Так, за період 2019 року було загалом зареєстровано 444 130 кримінальних правопорушень, з яких 379 посягань проти основ національної безпеки України. Із вказаної кількості 5 посягань було вчинено особами, які раніше вчиняли кримінальні правопорушення та 38 у складі групи осіб.

Звертаючись до аналізу кримінологічних показників особи віку, яка вчинила посягання проти основ національної безпеки України зазначимо наступне: 8 посягань було вчинено особами у віці 18–28 років, 33 у віці – 29–39 років, 48 – у віці 40–54 років, 12 – у віці 55–59 та 16 у віці понад 60 років.

Із виявлених 379 посягань у даному звітному періоді жінками було вчинено 55 кримінальних правопорушень, що становить 14,5%.

Згідно офіційних даних 36 осіб серед тих, які вчинили кримінально каране діяння проти основ національної безпеки України мали повну вищу і базову вищу освіту, 38 – професійно технічну освіту, 43 – повну загальну середню та базову загальну середню освіту.

За ознакою громадянства у даному році громадянами України було вчинено 115 кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, 2 – іноземцями, які були громадянами країн СНД.

За період 2020 року правоохоронними органами було зареєстровано 360 622 кримінальних правопорушення, з яких 414 вчинено проти основ національної безпеки України. При цьому, 5 діянь було вчинено особами, які раніше вже вчиняли кримінальне правопорушення, 11 – у складі групи осіб та 1 за участю неповнолітніх осіб.

За віковою характеристикою у звітному 2020 років 14 кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки було вчинено особами у віці 18–28 років, 33 – у віці 29–39 років, 36 – у віці 40–54 років, 10 – у віці 55–59 років та 8 – у віці 60 і більше років.

Жінками за даний рік було вчинено 21 посягання у сфері охорони основ національної безпеки України, що становить 5% від усієї кількості виявлених кримінальних правопорушень даного виду у цьому році.

За ознакою освіти у 2020 році було встановлено наступні показники, так 44 діяння було вчинено особами, які мають вищу і фахову

передвищу освіти, 23 особами з професійною (професійно-технічною) освітою, 34 особами з базовою середньою та профільною середньою освітою.

За ознакою громадянства у 2020 році 100 кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки було вчинено громадянами України, 1 – іноземцем та 1 біженцем.

У 2021 році було зафіксовано 321 443 кримінальних правопорушень взагалі, з яких проти основ національної безпеки України склало – 520 посягань. Визначено, що за даний звітний період 12 разів кримінальне правопорушення проти основ національної безпеки було вчинено особою, яка раніше вчиняли кримінальне правопорушення, 25 – у складі групи осіб, та 1 особою у стані алкогольного сп'яніння.

За віковою ознакою у даному році зафіксовано 19 кримінально караних посягань проти основ національної безпеки особами, у віці 18–28 років, 36 – особами у віці 29–39 років, 36 – особами у віці 40–54 років, 7 – особами у віці 55–59 років, 13 – особами у віці 60 років і більше років.

У 2011 році лише 11 жінок вчинили посягання проти основ національної безпеки України.

За ознакою освіти у 2020 році 40 кримінально караних посягань, відповідальність за які передбачене Розділом I Особливої частини КК України, було вчинено особами з вищою або фаховою передвищою освітою, 21 – особами з професійною або професійно-технічною освітою, 48 – особами, які на момент вчинення посягання мали базову середню та профільну середню освіту та 2 особи з початковою особою.

За ознакою громадянства у 2021 році 106 громадян України вчиняли посягання на основи національної безпеки України та 1 іноземець.

У 2022 році було зафіксовано 362 636 кримінальних правопорушень, з яких 17 422 посягання проти основ національної безпеки. 37 посягань було вчинено особами, які раніше вже вчиняли кримінальне правопорушення, 32 – у складі групи осіб, 5 – особами у стані алкогольного сп'яніння та 3 за участю неповнолітніх.

За віковою ознакою у вказаному році особи, які вчиняли кримінально карані посягання на основи національної безпеки розподілилися наступним чином: 175 посягань вчинено особами у віці 18–28 років, 401 – особами у віці 29–39 років, 570 – особами у віці 40–54 років, 118 – особами у віці 55–54 років та 188 – особами у віці понад 60 і більше років.

Жінками в цьому році було скоєно 333 кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, що становить 2% від усієї кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень даного виду.

За ознакою освіти у даному році 333 посягання проти основ національної безпеки було вчинено особами, які на момент скоєння діяння мали вищу або фахову передвищу освіту, 743 – професійну або професійно-технічну освіту, 204 – базову середню або профільну середню освіту, 505 – початкову освіту та 2 – без освіти.

За ознакою громадянства 1427 кримінальних правопорушень було вчинено громадянами України та 28 іноземцями.

За період 2023 року було зареєстровано 475 595 кримінальних правопорушень, з яких 6 270 кримінальних правопорушень було вчинено проти основ національної безпеки України. 45 кримінальних правопорушень було вчинено особами-рецидивістами, 68 – у складі групи осіб, 3 – особами, у стані алкогольного сп'яніння та 1 за участю неповнолітньої особи.

За ознакою освіти у звітному 2023 році 2 кримінально караних посягань проти основ національної безпеки було вчинено особами у віці 16–17 років, 160 – особами у віці 18–28 років, 422 – особами у віці 29–39 років, 715 – у віці 40–54 років, 172 – особами у віці 55–59 років, 214 – особами у віці 60 і більше років.

664 кримінальних посягання проти основ національної безпеки України в 2023 році було вчинено жінками, що склало 10,6% від усіх правопорушень даного виду.

За ознакою освіти було виявлено, що 901 кримінальне правопорушення проти основ національної безпеки України скоєно особами, які на момент вчинення діяння мали повну вищу чи фахову передвищу освіту, 252 – особами, які мали професійну або професійно-технічну освіту, 528 – особами, які мали базову середню або профільну середню освіту, 1 – особою з початковою освітою та 3 особами без освіти.

За ознакою громадянства у звітному періоді 1 663 кримінальних правопорушень було вчинено громадянами України та 22 іноземцями.

За період січень-вересень 2024 року було виявлено та зареєстровано 382 235 кримінальних правопорушення, з яких 4 997 посягань проти основ національної безпеки України. За цей час 36 посягань було вчинено особами-рецидивістами, 46 – у складі групи осіб, 1 – особою у стані алкогольного сп'яніння та 6 – за участю неповнолітнього.

За період січня-жовтня 2024 року за віковою ознакою було встановлено наступні показники: 1 діяння, вчинене особою у віці 14–16 років, 8 – особами у віці 16–17 років, 128 – особами у віці 18–28 років, 337 – особами у віці 29–39 років, 426 – особами у віці 40–54 років, 74 – особами у віці 55–59 років, 99 – особами у віці 60 і більше років.

Водночас, у цьому ж періоді жінками було вчинено 352 кримінальних правопорушення проти основ національної безпеки, що відповідає 7% від загальної кількості виявлених посягань даного виду.

За ознакою освіти за аналізований період 2024 року 500 кримінальних правопорушень було вчинено особами з вищою або фаховою вищою освітою, 156 – особами з професійною або професійно-технічною освітою, 413 – особами з базовою середньою або профільною середньою освітою, 3 – з початковою освітою та 1 – особою без освіти.

За ознакою громадянства у вказаному періоді було вчинено 1046 кримінальних правопорушень громадянами України, 25 – іноземцями та 2 – особами без громадянства.

Висновки. Аналіз кримінологічної характеристики осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України дозволив дійти висновку про те, що на основі вивчення статистичної звітності про склад осіб, яким вручено підозру про вчинення кримінального правопорушення проти основ національної безпеки України за період 2019 року – жовтень 2024 року включно кримінологічний портрет особи, яка вчинила кримінальні правопорушення, передбачені Розділом І Особливої частини КК України є наступним: особа чоловічої статі, громадянин України, переважно у віці 29–39 років (до 2022 року) та у віці 40–54 років (з 2022 року), переважно з базовою середньою або та профільною середньою освітою. Частіше мова йде про вчинення кримінального правопорушення проти основ національної безпеки України у складі групи осіб. Розглянуті характеристики осіб, які вчиняють посягання на засади національної безпеки дозволяють розробити ефективні стратегії за-

побігання цим протиправним діянням. Однак з метою глибшого розуміння цієї проблеми необхідно продовжувати дослідження кримінологічних особливостей цієї категорії осіб поряд з іншими кримінологічними показниками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кримінологія: Загальна і Особлива частини: підручник / Даньшин І. М., Голіна В. В., Кальман О. Г., Лисодед О. В.; за заг. ред. проф. І. М. Даньшина. Харків: Право, 2003. 352 с. С. 65.
2. Джужа О. М., Горлач С. В. Злочинець або особа, яка вчинила злочин (порівняльний аналіз). *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 2 (91). С. 15–21. С. 20.
3. Денисов С.Ф. Особа злочинця у кримінологічній теорії України. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2020. № 1 (22). С. 152–159.
4. Вознюк А.А., Щирська В.С. Запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів: монографія. Київ: Освіта України, 2017. 184 с.
5. Іванов Ю. Ф. Кримінологія : навч. посіб. Київ : Вид. Паливода А.В., 2006. 264 с.
6. Батиргареева В.С. Криміногенна ситуація в Україні та її вплив на розвиток вітчизняної кримінологічної науки. *Наукові праці Національного авіаційного університету*. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право». Київ: НАУ, 2016. № 3(40). С. 151–156.
7. Сисоєва В.П., Зубко Є.В. Кримінологічний аналіз показників злочинів проти основ національної безпеки України. *Юридичний вісник*. 2 (59). 2021. С. 191–197.
8. Єдиний реєстр судових рішень. Офіційний ресурс Судової влади України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>
9. Єдиний звіт про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/1stat>
10. Бабенко А.М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та практико-орієнтований вимір : монографія. Одеса : ОДУВС, 2014. 416 с.
11. Бабенко А. М. Територіально-просторовий аналіз злочинності у населених пунктах Одеської області. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2017. № 2(9). URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/12/11_Babenko.pdf
12. Бабенко А.М. Тактико-психологічні, кримінально-процесуальні, адміністративно-правові та оперативно-розшукові заходи профілактики і запобігання кримінальним правопорушенням. *Південноукраїнський правничий часопис*. № 1. 2021. С. 14–22.

Бабенко А.М., Підгородинський В.М., Позігун І.О. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСІБ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У статті проводиться дослідження особистісні характеристики осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України на основі офіційних статистичних даних правоохоронних органів за період 2019 рік-жовтень 2024 року включно. Зауважується, що забезпечення

ефективної системи заходів запобігання та попередження даному виду кримінальних правопорушень потребує дослідження особи злочинця. Зміст поняття особи злочинця поєднує в собі соціологічні, кримінально-правові, криміналістичні, психологічні аспекти поняття.

Вчення про особу злочинця є однією зі складових предмета кримінології, без якої важко дослідити інші кримінологічні проблеми, зокрема, детермінанти злочинів та засоби боротьби з ними. Наведено існуючі доктринальні підходи до розуміння категорії «особа злочинця», визначено основні елементи, які входять до структури особистості цих осіб.

Встановлено кримінологічний портрет особи, яка вчинила кримінальні правопорушення, передбачені Розділом I Особливої частини КК України є наступним: особа чоловічої статі, громадянин України, переважно у віці 29–39 років (до 2022 року) та у віці 40–54 років (з 2022 року), переважно з базовою середньою або та профільною середньою освітою. Частіше мова йде про вчинення кримінального правопорушення проти основ національної безпеки України у складі групи осіб. Зауважується, що розглянуті характеристики осіб, які вчиняють посягання на засади національної безпеки дозволяють розробити ефективні стратегії запобігання цим протиправним діям.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, кримінологічна характеристика, кримінологічний портрет, злочинність, кримінологічний портрет особи злочинця, кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України, особа злочинця, ознаки особи злочинця, запобігання злочинності.

Babenko A.M., Pidhorodynskiy V.M., Pozihun I.O. CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTICS OF PERSONS COMMITTING CRIMINAL OFFENSES AGAINST THE FOUNDATIONS OF NATIONAL SECURITY OF UKRAINE

The article examines the personal characteristics of persons who commit criminal offenses against the foundations of national security of Ukraine on the basis of official statistics of law enforcement agencies for the period 2019-October 2024 inclusive. It is noted that ensuring an effective system of measures to prevent and deter this type of criminal offenses requires a study of the criminal's personality. The content of the concept of criminal personality combines sociological, criminal law, forensic, and psychological aspects of the concept.

The doctrine of criminal personality is one of the components of the subject of criminology, without which it is difficult to study other criminological issues, in particular, the determinants of crime and the means of combating them. The author presents the existing doctrinal approaches to understanding the category of "criminal personality" and identifies the main elements which make up the structure of such persons' personality.

The author establishes the criminological portrait of a person who has committed criminal offenses under Section I of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine as follows: a male, a citizen of Ukraine, mainly aged 29–39 years (until 2022) and aged 40–54 years (from 2022), mainly with basic secondary or specialized secondary education. Most often, it is a criminal offense against the foundations of Ukraine's national security as part of a group of persons. It is noted that the considered characteristics of persons who commit offenses against the foundations of national security allow developing effective strategies for preventing these unlawful acts.

Key words: criminal offense, criminological characterization, criminological portrait, crime, criminological portrait of a criminal, criminological characterization of persons committing criminal offenses against the foundations of national security of Ukraine, criminal personality, signs of a criminal, crime prevention.